

Sammanfattning

Det finns två tendenser som utmärker högskolans utveckling under senare tid. Den ena är att högskolan har blivit mer internationellt präglad med global rekrytering i allt högre grad. Detta har vi under flera år konstaterat när det gäller studentrekryteringen, till utbildning på såväl grundnivå och avancerad nivå som forskarnivå. Detta gäller även högskolans personal, som har ett större inslag av utländsk bakgrund än den svenska befolkningen i övrigt.

Den andra tendensen är att högskolan har blivit mer forskningstung. Svenska lärosäten har under många år varit inne i en expansiv period med ökande intäkter, men det är främst forskningsintäkterna som har ökat. På utbildningssidan har det varit stora volymmässiga svängningar. De senaste årens utveckling mot färre nybörjare i högskolan och ökat fokus på forskning har förstärkts ytterligare under 2013 – men i betydligt lugnare takt.

Utbildningsutbudet blir alltmer programriktat

I och med 2007 års examensordning ökade antalet studerande på generella program påtagligt och en tydlig trend de senaste tio åren är att studenterna i högre grad läser på yrkesexamens- och generella program och i lägre grad på fristående kurser. Läsåret 2004/05 fanns 34 procent av helårsstudenterna på fristående kurser och 2012/13 hade andelen sjunkit till 28 procent.

Förmodligen kommer andelen studenter på fristående kurser att minska ytterligare framöver. Regeringen har uttalat att lärosätena ska prioritera utbildningar som leder till examen och det har lärosätena gjort när de har sett över och minskat sitt utbildningsutbud. De neddragningar som genomförts har främst skett på fristående kurser, i synnerhet på distans. Dessa kurser har ofta använts för fortbildning och vidareutbildning och utrymmet för denna verksamhet har således minskat.

Fortsatt färre nybörjare i högskolan

Intresset för högskolestudier har ökat under de senaste åren, men det har blivit allt svårare att komma in i högskolan. Samtidigt som antalet sökande ökar så minskar antalet antagna. Höstterminen 2013 antogs 44 procent av de nya sökande, vilket är 6 procentenheter lägre än två år tidigare.

För tredje året i rad minskade antalet nybörjare vid svenska universitet och högskolor och uppgick läsåret 2012/13 till 90 400. Det är en följd av att universitet och högskolor har dragit ned på utbildningsvolymen för att anpassa sig till förändrade ekonomiska förutsättningar. Trots minskningen är antalet nybörjare i högskolan fortfarande betydligt större än för tio år sedan. Minskningen det senaste läsåret beror enbart svenska nybörjare medan antalet nya inresande studenter ökat något.

Det finns stora skillnader i övergången till högskolan både mellan kvinnor och män och i olika åldersgrupper. De senaste åren har vi noterat att studiestarten sker allt tidigare och det har skett en tydlig föryngring av högskolenybörjarna. Det är allt fler som börjar studera på högskolan direkt efter avslutade gymnasiestudier. Läsåret 2012/13 var 61 procent av de svenska nybörjarna högst 21 år gamla, vilket är 11 procentenheter mer än för tio år sedan. Under samma period har andelen som är minst 30 år vid högskolestarten halverats, från 24 till 12 procent.

Under lång tid har kvinnor börjat studera i betydligt högre utsträckning än män – så också 2013. Läsåret 2012/13 hade 51 procent av kvinnorna och 36 procent av männen påbörjat högskolestudier vid 24 års ålder.

Den svenska studentpopulationen föryngras

Höstterminen 2013 fanns 345 500 studerande på grundnivå och avancerad nivå, vilket är 6 000 färre än hösten 2012. Neddragningarna på fristående kurser i kombination med förändrade antagningsregler som gynnar de unga har lett till att studenterna har blivit yngre. Därtill har antalet 19-åriga nybörjare i högskolan varit ovanligt stort senaste åren och det har fått genomslag på hela studentpopulationen.

Framför allt har andelen studenter som är 21 år eller yngre ökat och andelen som är 30 år eller äldre har minskat. För de yngre sammanfaller förändringen med en ökning av samma

åldersgrupp i befolkningen, men förändringarna i övriga åldersgrupper kan inte förklaras av befolkningsförändringar. Särskilt tydligt är det att studiedeltagandet bland de som är 30 år och äldre har minskat, och det gäller i synnerhet bland kvinnor.

Deltagandet i högskoleutbildning är högst i åldrarna 21 till 23 år, men skillnaden mellan män och kvinnor är stora. Hösten 2013 studerade nästan 30 procent av kvinnorna mellan 21 och 23 år på högskolan, medan motsvarande andel för männen var 20 procent.

Antalet examinerade ökar

De senaste åren har antalet examinerade ökat påtagligt och 2013 uppgick de till 62 900, vilket är fler än någonsin tidigare. Av de examinerade var 63 procent kvinnor och 37 procent män. Ökningen av antalet examinerade beror huvudsakligen på att antalet nybörjare i högskolan ökade från slutet av 00-talet och några år framåt. En annan förklaring är att det med 2007 års examensordning har blivit vanligare att avlägga examen på både grundnivå och avancerad nivå.

Det blir också allt vanligare med så kallade dubbla examina, vilket innebär att två eller flera examina avläggs på samma meriter. Av de som avlagt en sjuksköterskeexamen 2012/13 tog två tredjedelar dubbla examina. Även bland de som tog specialistsjuksköterskeexamen och civilingenjörsexamen var detta mycket vanligt.

Eftersom många tar ut mer än en examen samma år är antalet utfärdade examina betydligt större än antalet examinerade och 2013 utfärdades 74 400 examina.

Av de examinerade var 7 700 inresande studenter medan 55 200 tillhörde den svenska befolkningen. Av dessa var det en femtedel som sedan tidigare hade en examen i högskolan och övriga fyra femtedelar var så kallade förstagångsexaminerade, som inte hade någon tidigare examen. Under många år har antalet förstagångsexaminerade varierat omkring 40 000, men ökade till 44 400 läsåret 2012/13.

De förändringar som genomfördes med 2007 års examensordning har lett till längre utbildningstider i avlagda examina. Andelen utfärdade examina med en sammanlagd utbildningstid på fem år eller mer har ökat från 3 till 20 procent mellan läsåren 2006/07 och 2012/13. Sammantaget avlägger kvinnor betydligt fler examina än män, men de längre examina avläggs i större utsträckning av män.

Nya inresande studenter ökar svagt igen

Efter en kraftig minskning av antalet nya inresande studenter i samband med införandet av studieavgifter läsåret 2011/12 ökade antalet något igen läsåret 2012/13, till 21 600. Av dem var nära 70 procent utbytesstudenter, medan drygt 30 procent var inresande på egen hand, så kallade freemover-studenter. Innan studieavgifterna infördes var freemover-studenterna lika många som utbytesstudenterna.

Studieavgifterna berör inresande studenter från länder utanför EU/EES och Schweiz som inte deltar i utbytesprogram och när de infördes minskade antalet freemover-studenter kraftigt. Det medförde också att det blev en förskjutning i varifrån de inresande studenterna kommer. En allt större andel kommer från Europa.

Läsåret 2012/13 ökade antalet freemover-studenter, medan antalet utbytesstudenter sjönk något. Trots minskningen sedan läsåret 2010/11 då studieavgifterna infördes utgör de inresande studenterna 24 procent av det totala antalet nybörjare vid svenska högskolor.

Antalet utresande studenter har ökat de senaste åren och under 2012/13 deltog 28 300 svenska studenter i högskolestudier utomlands. Flertalet reser ut som freemover-studenter, knappt en fjärdedel är utbytesstudenter.

Antalet betalande studenter har ökat för varje år sedan studieavgifter infördes, så också hösten 2013. Då var antalet drygt 2 800, vilket var 19 procent fler än hösten 2012. Lärosätenas intäkter av studieavgifter var 301 miljoner kronor 2013.

Färre nybörjare på forskarnivå

Under 2013 inträffade en oväntad minskning av antalet nybörjare på forskarnivå. Sedan 2008 har antalet nybörjare på forskarnivå ökat, samtidigt som doktoranderna har fått förbättrad försörjning under utbildningen. Ökningen har sammanfallit med ökade intäkter för forskning och utbildning på forskarnivå. I ett längre perspektiv har dock antalet nybörjare inte ökat. Sedan 1998 har antalet nybörjare på forskarnivå varierat mellan 3 000 och 4 000, och det totala antalet doktorander mellan 18 000 och 20 000. Under några år har antalet examina på forskarnivå minskat, men de tidigare ökande nybörjartalen har nu resulterat i en svag ökning av antalet examina.

Trots fortsatt ökade forskningsintäkter minskade alltså antalet nybörjare påtagligt jämfört med 2012 och 2013 uppgick de till 3 100. Minskningen avser både svenska och utländska doktorandnybörjare och det är första året som de utländska doktorandnybörjarna blir färre. Men andelen utländska doktorandnybörjare är lika stor som tidigare, 40 procent.

Minskningen förklaras delvis av att några lärosäten antar nya doktorander bara vartannat år till vissa ämnen och delvis av att det inte var någon antagning till forskarskolor för lärare 2013. En annan delförklaring kan vara indirekta effekter av studieavgiftsreformen. Avgifterna berör inte studerande på forskarnivå, men antalet utländska nybörjare kan ändå påverkas negativt på grund av färre inresande studenter på avancerad nivå.

Färre har tidsbegränsade anställningar

Högskolan är den största statliga sektorn i Sverige och ungefär en fjärdedel av all statligt anställd personal finns vid universitet och högskolor. Sedan 2008 har antalet anställda vid universitet och högskolor ökat kontinuerligt och det gäller även 2013. Efter en ökning med 1 000 sedan 2012 uppgick antalet anställda till 50 000 helårspersoner, exklusive doktorander. Det är främst de mest meriterade anställda som har blivit fler – antalet professorer och lektorer har ökat kontinuerligt, medan adjunkterna har blivit färre. Andelen kvinnor fortsatte att öka något och kommer att fortsätta att göra det under de närmaste åren, utifrån en bedömning av andelen kvinnor bland de nyanställda.

Personalen i högskolan har i förhållandevis hög utsträckning tidsbegränsade anställningar. Det kan delvis förklaras av att vissa anställningar enligt regelverket ska vara tidsbegrän-

sade, exempelvis meriteringsanställningar. Men många i kategorin annan forskande och undervisande personal arbetar med forskning som finansieras av externa medel och traditionellt har flertalet (70 procent) av dessa haft tidsbegränsad anställning. Antalet anställda inom denna kategori har ökat sedan 2008, men det har skett en betydande minskning av andelen tidsbegränsat anställda. Bland de som har doktorexamen hade andelen sjunkit till mindre än 40 procent 2013. Bland de i samma kategori som inte har doktorexamen har minskningen inte gått lika fort, men man kan ändå konstatera en tydlig förändring.

Efter flera års uppgång av antalet anställda på olika meriteringsanställningar (forskarassistenter, biträdande lektorer samt postdoktorer) vände utvecklingen 2012 och antalet minskade tydligt 2013. Detta kan dock vara en tillfällig svacka i samband med att det förefaller ha förekommit viss osäkerhet bland lärosätena i samband med en förändrad reglering av dessa typer av anställningar.

Forskningsintäkterna fortsätter att öka

De senaste åren har lärosätenas forskningsintäkter ökat påtagligt, huvudsakligen som en effekt av statens satsningar i de senaste forskningspropositionerna. Men även flera andra finansierare har ökat sina bidrag till lärosätenas forskning och utbildning på forskarnivå i samma takt. Därmed har lärosätenas forskningsbidrag ökat betydligt och nådde 2013 samma nivå som de direkta statsanslagen, 16,2 miljarder kronor.

Under 2013 ökade lärosätenas forskningsintäkter med en halv miljard kronor och uppgick till totalt 36 miljarder kronor. Ökningen (1 procent) är mindre än de föregående åren och det är enbart lärosätenas intäkter från externa finansierare som har ökat, medan de direkta statsanslagen ligger kvar på samma nivå som 2012. Ökningen är relativt jämnt fördelad mellan tre grupper av externa finansierare: statliga forskningsfinansierande myndigheter, EU samt privata stiftelser och organisationer. De senaste årens kraftiga intäktsökning har inneburit att lärosätena har goda möjligheter att bygga ut forskningen och utbildningen på forskarnivå.

Sverige satsar mycket internationellt sett

Högskolan är en omfattande verksamhet och 2013 uppgick den sammanlagda kostnaden för Sveriges universitet och högskolor till 62,5 miljarder kronor, vilket motsvarar 1,7 procent av BNP. Sverige har under lång tid placerat sig högt i en internationell jämförelse när man jämför kostnaderna för eftergymnasial utbildning och forskning inom högskolan. Men för Sveriges del gäller över hälften av satsningarna forskning, jämför man hur mycket som satsas enbart på utbildning ser bilden annorlunda ut och Sverige hamnar längre ned på listan.

Även när man jämför utbildningsnivån i befolkningen har Sverige länge hamnat högt i internationella jämförelser. Men flera länder har under senare år byggt ut högskoleutbildningen påtagligt, medan Sverige under flera år bara genomfört tillfälliga utbyggnader. På senare år har andelen unga med högskoleutbildning ökat mindre i Sverige än i flera andra länder.